

RAQAMLASHTIRILGAN IQTISODIY MUHITDA ISLOM MOLIYA XIZMATLARINING EVOLYUTSIYASI: FINTEX YECHIMLARI VA ISTIQBOLLARI

Sulaymanov Arslonbek Faxriddin o'g'li

Bank-moliya akademiyasi magistranti

E-mail: sulaymanovarslonbek999@email.com

DOI: 10.61587/mmit.tiue.uz.v1i1.445

Annotatsiya. Mazkur tadqiqot ishlari global raqamli iqtisodiyot taraqqiy etayotgan bir davrda an'anaviy islom moliya muassasalari amaliyotiga innovatsion FinTex vositalarining integratsiya qilinishini va bu jarayonning tizimli o'zgarishlarga ta'sirini o'rganadi. Ishda aqlli shartnomalar, blokcheyn tizimlari hamda sun'iy intellekt algoritmlarining Shariat qoidalariga qay darajada mos kelishi qiyosiy jihatdan baholangan. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, moliyaviy texnologiyalar nafaqat bank operatsiyalari xarajatlarini keskin kamaytiradi, balki algoritmik cheklovlar vositasida "G'aror" (noaniqlik) va "Ribo" (foiz) kabi man etilgan holatlarning oldini olib, operatsion shaffoflikni mutlaqo yangi darajaga olib chiqadi.

Kalit so'zlar: *Islom moliyasi, innovatsion transformatsiya, FinTex infratuzilmasi, aqlli kontraktlar, raqamli Murobaha.*

EVOLUTION OF ISLAMIC FINANCIAL SERVICES IN A DIGITALIZED ECONOMIC ENVIRONMENT: FINTECH SOLUTIONS AND PROSPECTS

Sulaymanov Arslonbek Fakhridin ugli

Master's student, Banking and Finance Academy

E-mail: sulaymanovarslonbek999@email.com

Abstract. This research examines the integration of innovative FinTech tools into the practices of traditional Islamic financial institutions and its systemic impact in the era of a developing global digital economy. The study comparatively evaluates the compatibility of smart contracts, blockchain systems, and artificial intelligence algorithms with Sharia principles. The analysis shows that financial technologies not only drastically reduce bank operational costs but also elevate operational transparency to an entirely new level by preventing prohibited elements such as "Gharar" (uncertainty) and "Riba" (interest) through algorithmic restrictions.

Keywords: *Islamic finance, innovative transformation, FinTech infrastructure, smart contracts, digital Murabaha.*

Kirish

Bugungi iqtisodiy aloqalar tizimida axborot texnologiyalari va raqamlashtirish shunchaki qo'shimcha qurol emas, balki asosiy harakatlantiruvchi kuchga aylanib ulgurdi. To'rtinchi sanoat inqilobi sharoitida barcha an'anaviy moliya institutlari qatori, o'ziga xos qat'iy axloqiy va huquqiy prinsiplarga tayangan islom moliya sektori ham keng ko'lamli o'zgarishlar davriga qadam qo'ydi. Aslini olganda, islom bank xizmatlari real iqtisodiyotdagi aktivlarga ulanish hamda foyda va zararlarni o'zaro taqsimlash g'oyasiga tayanadi. Global raqamli makonda FinTex (moliyaviy texnologiyalar) dasturlari islom banklari uchun raqobatbardoshlikni ta'minlovchi strategik yechim bo'lib xizmat qiladi. Raqamli innovatsiyalar tranzaksiyalar tannarxini tushirishga, xizmat ko'rsatish tezkorligini ta'minlashga va xavf-xatarlarni avtomatik tarzda minimallashtirishga zamin yaratadi.

Adabiyotlar tahlili va metodlar

Ilmiy doiralarda innovatsion texnologiyalar va islom moliya tamoyillarining o'zaro kesishuv nuqtalari bo'yicha turli xil qarashlar mavjud. Tadqiqotchilarning bir qismi (jumladan, M. Kabir Hassan va U. Oseni) FinTexni islomiy moliya qadriyatlarini (ijtimoiy farovonlik – Maslaha) yuzaga chiqaruvchi eng maqbul texnologik ko'prik sifatida baholaydilar. Boshqa bir guruh olimlar (N. Ali, S. Syed kabilar) esa tizimning kiberxavfsizlik masalalari va sun'iy intellekt qarorlarining Shariat me'yorlariga har doim ham to'liq javob bera olmasligi xavfini ko'tarib chiqishgan.

Mazkur izlanishda iqtisodiy hodisalarni tizimli yondashuv asosida tahlil qilish, mantiqiy-qiyosiy baholash va deduktiv usullardan foydalanildi. Shuningdek, xalqaro miqyosda faoliyat yuritayotgan islomiy FinTex loyihalari (Al Rajhi Bank, Wahed Invest) tajribasi keystadi (case-study) uslubida empirik jihatdan o'rganib chiqildi.

Muhokama

Islom bank amaliyotini klassik ko'rinishdan zamonaviy raqamli formatga transformatsiya qilish faqatgina elektron ilovalar yaratish degani emas; bu jarayon muassasaning ichki tizimlarini, ma'lumotlar almashinuvini va Shariat tekshiruvini (audit) mexanizmlarini to'liq modernizatsiya qilishni talab etadi.

Raqamli Murobaha va aqlli kontraktlar: Murobaha – islom moliya muassasalarida eng ommabop bo'lgan, tovarlarni ustama xarajat bilan sotishga asoslangan amaliyotdir. Blokcheyn texnologiyasiga asoslangan aqlli shartnomalar bu jarayonni uzluksiz va avtomatlashtirilgan holatga keltiradi. Mijoz raqamli tokenlar orqali tovarga egalik huquqini qo'lga kiritgan zahoti, dastur bankdagi hisobdan kerakli mablag'ni chegirib oladi. Natijada vositachilar soni kamayib, operatsiyaning islom huquqi doirasida beg'araz o'tishi to'liq ta'minlanadi.

Algoritmik filtratsiya va SI (Sun'iy intellekt): Sun'iy intellekt negizida ishlovchi "Robo-edvayzer"lar (avtomatlashgan maslahatchilar) bir soniya ichida jahon bozorlaridagi minglab korxonalarining moliyaviy hisobotlarini skrinig qila oladi. Qachonki biror kompaniya faoliyatida ruxsat etilmagan biznes turlari aniqlansa, SI darhol ushbu aktivni investitsiya portfelidan chetlashtiradi.

Shariat komplayensi va RegTex: Agar an'anaviy tizimda Shariat auditi asosan bitim tugaganidan so'ng (post-faktum) amalga oshirilsa, raqamli platformalarda RegTex instrumentlari yordamida bu jarayon oldindan (pre-faktum) nazorat qilinadi. Dasturiy ta'minot shartnomalarni ruxsat etilgan andozalar bilan taqqoslab, ziddiyatli tranzaksiyalarni texnik jihatdan bloklab qo'yadi.

Natijalar

Olib borilgan ilmiy tahlillar shuni isbotlaydiki, innovatsion moliyaviy texnologiyalarning islom moliya sektoriga joriy qilinishi o'ta chuqur ijobiy o'zgarishlarni keltirib chiqaradi. Bu o'zgarishlarning amaliy samarasini yorqinroq ko'rsatish uchun klassik islom banklari hamda raqamli platformaga (Neo-bank) asoslangan islom moliya muassasalarining faoliyat ko'rsatkichlari qiyosiy tahlil qilindi.

Jadval 1. FinTex instrumentlarining islom banklari operatsion faoliyatini maqbullashtirishdagi o'rni

Tahlil mezonlari	Klassik Islom banki modeli	Neo-bank va FinTex yechimlari	Transformatsiyaning kutilayotgan samarasi
Bitimlarni (Murobaha) rasmiylashtirish davri	3 kundan 5 kungacha davom etadi	10-15 daqiqa (avtomatlashgan jarayon)	Vaqt sarfining o'rtacha 98% ga qisqarishi
Shariat muvofiqligini tekshirish darajasi	85-90% (Inson omiliga bog'liq)	99.9% (RegTex algoritmik skrinig)	Ziddiyatli xatolar xavfi to'liq bartaraf etiladi
Bitta tranzaksiyaning o'rtacha tannarxi	Yuqori darajada (qog'ozbozlik xarajatlari)	Minimal darajada (Bulutli serverlar evaziga)	Operatsion xarajatlar 60-70% gacha kamayadi
Xizmatlarning hududiy qamrovi (Inklyuzivlik)	Filiallar joylashgan manzillar bilan cheklangan	Global qamrov (Internet tizimi orqali)	Mijozlar qamrovining keskin kengayishi

Jadval ko'rsatkichlari shuni tasdiqlaydiki, an'anaviy bank xizmatlaridan ma'lum cheklovlar yoki diniy qarashlari tufayli chetda qolayotgan aholi qatlamlari uchun FinTex ilovalari ochiq moliya tizimiga kirish uchun asosiy ko'priq vazifasini bajaradi. Bu esa o'z navbatida davlat iqtisodiyotidagi yashirin kapital miqyosini qisqartirishga xizmat qiladi. Buning ustiga, raqamli "Sukuk" (islom qimmatli qog'ozlari) emissiyasi banklarga o'z aktivlarini ikkilamchi bozorda tezkor realizatsiya qilish va yuqori likvidlikni barqaror ushlab turish imkonini bermogda.

Xulosa

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash lozimki, global raqamlashtirish davrida islom bank tizimining innovatsion transformatsiyasi bu faqatgina raqobatda yutib chiqish yo'li emas, balki sohaning kelajakdagi barqarorligini ta'minlovchi hayotiy zaruratdir. FinTex yechimlari (xususan, blokcheyn tarmoqlari, sun'iy intellekt va avtomatlashgan platformalar) islom iqtisodiyotining fundamental poydevori bo'lgan adolat, moliyaviy ochiqlik va aktivlarga egalik qilish tamoyillarini jismoniy reallikdan raqamli muhitga xatosiz o'tkazib bermogda.

O'zbekistonning milliy moliya bozori sharoitida ushbu yo'nalishni rivojlantirish bo'yicha quyidagi amaliy qadamlar ilgari suriladi:

- Markaziy bank tarkibida yangi islomiy FinTex startaplar o'z xizmatlarini xavf-xatarsiz approbatsiyadan o'tkazishlari uchun "Regulyativ qumdonlar" (Regulatory Sandbox) maxsus rejimini yuritish;

- Faqatgina internet tarmog'ida xizmat ko'rsatuvchi Neo-banklar (raqamli islom banklari) uchun maxsus yengillashtirilgan litsenziya berish jarayonlarini va uning huquqiy bazasini shakllantirish;

- AAOIFI kabi nufuzli xalqaro islom moliya tashkilotlarining IT va texnologik standartlarini milliy bank qonunchiligiga bosqichma-bosqich moslashtirish.

Foydanilgan adabiyotlar

1. Hassan, M. K., & Rabbani, M. R. (2020). The integration of artificial intelligence and Islamic finance: The road ahead. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*.
2. Oseni, U. A., & Ali, S. N. (2019). *FinTech in Islamic Finance: Theory and Practice*. Routledge Advances in Islamic Economics.
3. Evans, M. (2015). Blockchain technology and the Islamic financial system. *Islamic Finance News*, 12(45).
4. Islom Moliyaviy Xizmatlar Kengashi (IFSB). (2022). Raqamli moliyaviy xizmatlar va islom moliyasi bo'yicha global hisobot.